

De waarheid boven tafel

Een nadere analyse van het begrip 'waarheid', zoals het gebruikt wordt in de wetenschap, de geloofsleer en het persoonlijke leven

-door Drs. Piet Brongers -

De strijd om de waarheid begint al vroeg in het leven. In de vorm van 'nietes/welles'. Dat kan hoog oplopen en zelfs uitlopen op een vechtpartij. Er kan op verschillende manieren een eind komen aan de strijd: de sterkste wint en krijgt daarmee gelijk, er vindt controle plaats waaruit blijkt wie er gelijk heeft, of er wordt een beroep gedaan op een autoriteit die bevestigt wie er gelijk heeft.

Inleiding.

In een notendop worden de aspecten duidelijk die een rol spelen rond het probleem van het vaststellen van de waarheid. Wat de logische volgorde betreft zou je kunnen stellen: de vaststelling van de waarheid geschiedt in de eerste plaats door te controleren of iets klopt. Dat doen we gewoonlijk met onze zintuigen. Voor iedereen toegankelijk en ook algemeen geaccepteerd als verificatiemiddel.

Vervolgens zou je kunnen zeggen, dat zolang er geen algemeen geaccepteerde verificatie heeft plaats gevonden degene met de sterkste argumenten (waaronder ook machtsmiddelen) bepaalt wat de waarheid is.

Tot slot kan er sprake zijn van een onmogelijkheid om iets te verifiëren en wordt een beroep gedaan op een (bovennatuurlijke) gezagsbron. Die kan variëren van 'omdat ik het zeg' of 'de juffrouw heeft het zelf gezegd' tot 'God heeft het gezegd/gedaan'.

In de strijd gaat het er dan uiteindelijk om wie gelijk heeft.

Zo lijkt de betekenis van 'waarheid' in de praktijk van het leven als volgt te omschrijven: het moet kloppen met de zintuigen, met degene die de macht heeft, of met wat er van je verwacht wordt in termen van vertrouwen of gehoorzaamheid.

Het woord 'waarheid' wordt vaak gekoppeld aan 'feiten', 'werkelijkheid' en 'bestaan'. Nadere analyse toont aan, dat het wat gecompliceerder ligt dan men denkt.

Op een vraag of iemand de waarheid gesproken heeft behoeven we alleen maar te kijken of wat hij gezegd heeft, klopt met de werkelijkheid. Dat geldt bijvoorbeeld voor de uitspraak '*Henk komt morgen bij mij op bezoek*'. Maar wat gebeurt er als je vraagt: '*Hoe heet het hondje van Obelix?*' Dan veronderstellen we dat er in het verhaal van Asterix en Obelix een hondje bestaat met een naam (ook al heet hij 'Idéfix'). Maar bestaat het hondje werkelijk in de leefwereld? Nee, alleen in het verhaal en in de fantasie van de schrijver, niet in de leefwereld. Het is een 'verzonnen bestaan'¹. Dat geldt ook voor het verhaal van Sinterklaas. Naast alle nep-sinterklazen is er ook sprake van een 'echte' Sinterklaas, die dan toch niet echt blijkt te bestaan. Het verhaal bestaat, Sinterklaas in het verhaal ook, maar niet daarbuiten.

Op de vraag of het waar is, dat de muren van Jericho op één bepaald moment in de geschiedenis zomaar gevallen zijn, zullen sommige mensen het voldoende vinden om het verhaal in de Bijbel te noemen als bewijsmateriaal, terwijl anderen nieuwsgierig zijn naar een archeologische bevestiging. Aangezien er (nog) geen overtuigende archeologische vondsten zijn gedaan doen nog weer anderen het af als verzonnen verhaal. Hangt de waarheid van dit verhaal af van de archeologische vondsten?

In het debat over 'Schepping en Evolutie' zien we, dat het uiteindelijk gaat over het waarheidsgehalte van het bijbelse scheppingsverhaal tegenover de vondsten en de interpretaties van de wetenschap. Daarbij worden elkaars argumenten in twijfel getrokken of niet geaccepteerd.

¹ Niet zo heel lang geleden werd er op een bidstond voorbede gevraagd voor iemand die ziek was uit de tv-serie '*the Bold and the Beautiful*'... (!)

Ik hoef niet te verwijzen naar alle pogingen in de geschiedenis van de theologie om een bewijs voor het bestaan van God te leveren, en daarnaast de pogingen van de wetenschap om het bestaan van God als een fabeltje af te doen. Hangt de waarheid van het bestaan van God af van de bewijzen van de wetenschap?

In de traditie van het christelijk geloof is sprake van geloofsleer en dogma's, die een waarheidsclaim hebben en waarvan de gelovige geacht wordt ze voor waar aan te nemen. Men doet daarbij een beroep op de uitspraak van Jezus: *'ik ben de weg, de waarheid en het leven'*. Er blijkt echter ook in de kerkelijke traditie steeds weer strijd te zijn rond het vaststellen van die waarheid. Wie heeft de waarheid in pacht? En wat is het criterium? Oftewel: wat is waarheid? Gaat het bij geloofswaarheden eigenlijk wel om dezelfde waarheid, als die van de wetenschap, en van het dagelijkse leven? Tot slot is het heel moeilijk om aan waarheidsvinding te doen, wanneer het gaat om persoonlijke getuigenissen naar aanleiding van een (zo genoemde) 'persoonlijke godservaring.'

Met bovenstaande voorbeelden is duidelijk geworden, dat het begrip 'waarheid' op verschillende manieren gebruikt wordt, zonder dat dat verschil altijd duidelijk is. Het zorgt ervoor, dat de 'niets/welles' strijd nog in volle gang is. Niet alleen bij kinderen, maar ook bij volwassenen, niet alleen op zoek naar argumenten, maar ook in extreme vormen van macht en geweld². Dat er slachtoffers vallen bij het claimen of verdedigen van de waarheid is een triest resultaat van, in mijn ogen, vaak zinloze meningsverschillen.

Dit artikel spitst zich toe op drie terreinen: de waarheidsclaim in de discussies van wetenschap en theologie, in die met betrekking tot verschillende geloofsopvattingen en de betekenis ervan in het persoonlijke leven.

Ik hoop een bijdrage te leveren die helpt 'orde op zaken' te stellen door de ogen te openen voor de verschillende manieren waarop het woord 'waarheid' gebruikt wordt. Daarmee doe ik de problemen, die er zijn niet af als taalproblemen³, maar hoop ik meer ordening aan te brengen in het gebruik van de taal, om de weg te effenen voor de vragen die er werkelijk toe doen.

Ik maak gebruik van bevindingen van de taalanalytische filosofie⁴, die haar hoogtijdagen in Engeland kende in de jaren '50 tot '70 in de vorige eeuw en waarvan de oudere Wittgenstein met zijn *Philosophical Investigations*⁵ een prominente vertegenwoordiger is. Hij toont aan, dat de betekenis van een woord bepaald wordt door het gebruik ervan in een bepaalde context (*'meaning is use'*). Hij introduceert daarbij het begrip 'taalspel'⁶.

Het gaat om taal en om de wereld waarin we leven. Om die reden is het goed vast te stellen wat we precies bedoelen met de wereld waarin we leven. Soms wordt daarvoor het woord 'werkelijkheid' gebruikt. In feite is het woord 'werkelijkheid' niet een geschikt woord, aangezien het niet een eenduidige betekenis heeft. Uit bovenstaande voorbeelden blijkt, dat je het woord 'werkelijkheid' nader kunt kwalificeren: empirisch, verzonnen, moreel, mythologisch, afhankelijk van de context (i.e. het taalkader) waarin het gebruikt wordt. Daarmee is het ongeschikt om te dienen tot duiding van de wereld waarin we leven. In plaats daarvan gebruik ik het woord 'leefwereld'. Wanneer ik het woord 'leefwereld' gebruik, verwijs

² Zie voor uitgebreide voorbeelden: Karin Armstrong, *De Strijd om God. Een geschiedenis van het fundamentalisme* (Amsterdam, De Bezige Bij, 2000)

³ De belangrijkste kritiek op de taalanalytische filosofie is, dat alle filosofische problemen afgedaan worden als taalproblemen. In het verloop van mijn verhaal wordt duidelijk, dat ik het instrumentarium van de taalanalyse juist gebruik om het gesprek over de echte problematiek in goede banen te leiden.

⁴ Voor een goede inleiding zie: V. Brümmer, *Wijsgerige Begripsanalyse, een inleiding voor theologen en andere belangstellenden* (Kampen, Kok, 1975)

⁵ Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, (Oxford, Basil Blackwell, 1968). Vertaling: *Filosofische Onderzoekingen* (Meppel, Boom, 1976).

⁶ In plaats van het woord 'taalspel' van Wittgenstein gebruik ik ook de term 'taalkader' in dezelfde betekenis

ik naar de totaliteit waarin een mens zich beweegt, spreekt, denkt, ervaart en handelt, gekenmerkt door plaats en tijd. Dit is niet een volledige definitie, maar dient alleen als verwijzing naar de wereld zoals een mens die ervaart als de basis en context van zijn leven. Het dient de communicatie met de lezer. Ik ben mij er overigens van bewust dat in de literatuur en in de gewone omgangstaal vaak toch het woord 'werkelijkheid' gebruikt wordt om daarmee de leefwereld aan te duiden.

We zullen eerst aandacht geven aan de verschillende functies van de taal, vervolgens zullen we de bevindingen toepassen respectievelijk op de wetenschapstaal en de geloofstaal. Tot slot gaan we na wat dat betekent voor het woord 'waarheid' in de verschillende talen.

Twee functies van de taal: betekenis en verwijzing

Met betrekking tot de leefwereld wordt taal gebruikt om *'iets'* te zeggen *'over iets'* (of iemand) in de leefwereld. In de vorige zin is twee keer het woord *'iets'* gebruikt, elk met een eigen betekenis. Er is een onderscheid tussen *dat wat* we willen zeggen over iets en *dat waarover* we iets zeggen. Het eerste behoort tot het vlak van de taal zelf. Het is een kwalificatie onafhankelijk van tijd en plaats. Het tweede heeft te maken met de leefwereld. Het verwijst naar dat wat gezien en gehoord kan worden, gekenmerkt door een bepaalde plaats en tijd. Hierdoor worden de twee basisfuncties van de taal duidelijk: betekenis en verwijzing. De betekenisfunctie betreft de taal zelf die gebruikt wordt en daarmee de betekenis van wat er gezegd wordt. De verwijzingsfunctie heeft te maken met het lokaliseren, het aanwijzen van iets in de leefwereld. Het onderscheid tussen de betekenisfunctie en de verwijzingsfunctie van de taal is erg belangrijk, maar wordt vaak over het hoofd gezien. Toch is het niet zo moeilijk vast te stellen: Bij de één spelen de categorieën tijd en plaats geen rol (betekenisfunctie) bij de ander wel (verwijzingsfunctie).

Voorbeelden:

'Die boom is 10 meter hoog'.

'Die boom' verwijst naar een specifiek ding in de leefwereld. *'10 meter hoog'* heeft betrekking op de taal en de afspraak over lengtematen. Het begrijpen daarvan heeft niets te maken met die speciale boom.

'Dit is het lichaam van Christus'.

'Dit' verwijst naar het gebroken stukje brood, dat de predikant in zijn hand heeft.

'Lichaam van Christus' heeft betrekking op de taal van geloven en van het lijdensverhaal van Christus. Het begrijpen daarvan heeft niets te maken met dat concrete stukje brood.

In de vroegchristelijke kerk werden de christenen vanwege deze uitspraak ook wel 'kannibalisme' verweten. De zin werd letterlijk opgevat en niet met de geloofsbetekenis.

Het is duidelijk, dat dit onderscheid tussen betekenis en verwijzing de taal niet opdeelt in twee verschillende talen. Het betreft dezelfde taal. Het gaat om het onderscheid tussen de verschillende functies van de taal: aan de ene kant in termen van betekenis, met zijn regels en afspraken voor een goed gebruik, en aan de andere kant in termen van relatie met de leefwereld ('verwijzingsfunctie'). Communicatie van de betekenisfunctie van de taal is geslaagd wanneer de betekenis ervan begrepen is in termen van bekende regels en afspraken binnen een bepaald kader ('taalspel'). Communicatie van de verwijzingsfunctie is geslaagd wanneer de hoorder weet welke stand van zaken of welk ding in de leefwereld bedoeld wordt.

Voor betekenisvolle taal is het van belang bekend te zijn met de regels voor het gebruik van de woorden. ('Meaning is in the use of it'). Iedereen kan gebruik van maken van taal, maar goede communicatie vindt pas plaats, wanneer men de regels kent.

Bij opvoeding en inburgering is sprake van het leren beoefenen van de verschillende 'taalspelen' en het gebruik van woorden. Daar zie je ook hoe moeilijk het is, wanneer dezelfde woorden op verschillende manieren gebruikt kunnen worden.

Het uitspreken van de taal zelf (het 'gesproken woord') kan gelokaliseerd worden in de leefwereld (met plaats en tijd), de betekenis van de zin die uitgesproken is, wordt in termen van regels voor gebruik uitgelegd.

De woorden 'bestaan' en 'werkelijkheid' behoren bij de betekenisfunctie van de taal, en hebben dus voor een goed gebruik (i.e. voor hun betekenis) een specifiek taalkader ('taalspel') nodig.

De leefwereld: verleden, toekomst, heden

De leefwereld hebben wij benoemd als de totaliteit waarin de mens zich beweegt, spreekt, denkt, ervaart en handelt, gekenmerkt door plaats en tijd.

Deze leefwereld beweegt vanuit ons gezichtsveld, als het ware, van het verleden naar het heden. Of misschien wel andersom. Over die leefwereld kunnen we verwachtingen hebben naar de toekomst toe.

Alle mogelijke gebeurtenissen, gekenmerkt door plaats en tijd, gebeurden in het verleden, gebeuren in het heden en zullen waarschijnlijk in de toekomst gebeuren. De mens bevindt zich te midden van deze leefwereld, terwijl hij de gebeurtenissen, die plaats vinden, beleeft en erop reageert. Taal stelt hem in staat te praten en te denken over alles wat hij beleeft. Zo ontdekt hij bepaalde regelmatigheden in de leefwereld, die hij kan formuleren in termen van regels en wetmatigheden, los van een bepaalde tijd en plaats. Daarmee wordt het onderscheid gemaakt tussen betekenis en verwijzing.

Bij de waarheidsclaim speelt de verwijzingsfunctie een grote rol: iets moet kloppen met wat er gezegd wordt. Om die reden is het belangrijk na te gaan of alles van de leefwereld in beeld is.

Bij het verwijzen naar de leefwereld hebben we tot nu toe alleen aandacht besteed aan situaties, die voor iedereen toegankelijk zijn, en die om die reden ook objectief te noemen zijn. In feite gaat het om de beschrijving van (cq. verwijzing naar) situaties uit het verleden van de leefwereld die geïnterpreteerd worden in de vorm van regelmatigheden en algemeenheden, als basis voor verwachtingen voor de toekomst. Er kan dan discussie plaatsvinden over de waarheid (cq. juistheid) van de verwijzing en over de waarheid (cq. juistheid) van de mogelijke interpretaties.

Eén aspect van de leefwereld is dan niet in beeld: het heden.

De vraag doet zich voor: hoe kan het moment van heden waarop de dingen werkelijk aan het gebeuren zijn, benoemd worden? Is dat wel te beschrijven? Zodra men het heden probeert te beschrijven is het al verleden tijd geworden. Wanneer men een bepaalde (eventueel persoonlijke) situatie beschrijft is de beschrijving toegankelijk voor iedereen. In de beschrijving is zowel de verwijzingsfunctie als wel de betekenisfunctie aanwezig. De beschrijving verwijst naar een bepaalde unieke (onvervangbare) situatie van de leefwereld en is er tegelijk een interpretatie van als basis voor verwachtingen in de toekomst.

De tegenwoordige tijd van de leefwereld kan niet beschreven worden en toch is het het meest belangrijke aspect van de leefwereld, omdat daar de gebeurtenissen plaats vinden. Daar vinden gebeurtenissen plaats, die dienen ter verificatie van voorspellingen en ter bevestiging van de regels. Daar alleen vinden belevenissen plaats die de betekenis krijgen van persoonlijke ervaringen. Daar wordt geleefd. Kortom: een unieke, onvervangbare situatie in de leefwereld.

Hoe kunnen we erover praten?

Dit aspect heeft de klassieke filosofie voor problemen gesteld⁷ en is vaak over het hoofd gezien door de analytische filosofie, maar ook in de discussie over het bestaan van God. Toch verdient het bijzondere aandacht, vooral wanneer het gaat om het analyseren van begrippen, die met ons leven te maken hebben.

Het is duidelijk, dat de twee taalfuncties, waarmee we tot nu toe gewerkt hebben ons niet kunnen helpen in het bespreken van het 'heden'- aspect van de taal. Het gaat om het spreken zelf en daarmee komen we tot een derde functie van de taal: de spreekfunctie. Taal wordt gebruikt om te spreken. Hiermee wordt de taal levend en krijgt het een plaatsje in de leefwereld, aangezien de categorieën plaats ('hier') en tijd ('nu') eraan verbonden kunnen

⁷ zie daarvoor bijv. C.A. van Peursen, *Lichaam, ziel en geest* (Utrecht, Bijleveld, 3^e druk 1966) 128-148 en Gilbert Ryle, *the Concept of Mind* (Hammonsworth, Pinguin Books, 1968), 177-189

worden. Het gaat hierbij niet om het spreken over iets, maar om de activiteit (werkwoord) van het spreken zelf. Niet beschrijvend, maar expressief.

Om het toch mogelijk te maken het onderscheid aan te geven tussen alle situaties van de leefwereld uit het verleden en de te verwachten toekomst aan de ene kant en die van het heden aan de andere kant kan heel goed gebruik gemaakt worden van de woorden 'ik', 'hier' en 'nu', als een aanduiding voor het 'nu'-aspect van de leefwereld.

Hierbij introduceer ik de term 'IHN-situatie', om te verwijzen naar een 'hier en nu'-situatie van de leefwereld, waarin de unieke expressie plaats kan vinden van een persoon, die 'ik' zegt.

De woorden 'ik', 'hier' en 'nu' zijn bijzondere woorden, en worden vaak beschouwd als ambigu of mysterieus in hun betekenis. De reden ervoor is, dat men de volledige betekenis ervan niet kan vinden binnen één taalkader. Er is echter niets geheimzinnigs aan deze woorden. Men moet er alleen rekening mee houden, dat ze meer dan één functie hebben, overeenkomend met de verschillende functies van de taal.

Allereerst verwijst 'ik' naar de spreker als een persoon, die kan spreken, gesproken heeft en spreekt. Vervolgens is het een aanduiding voor een IHN-situatie, waarin de persoon 'ik' zegt. Daarmee wordt het algemeen begrip 'persoon' bevestigd in een concrete situatie. Het maakt de algemeenheid levend in de leefwereld, waarna opnieuw beschrijving (over 'mij' bijvoorbeeld) kan plaatsvinden. Het is het onderscheid tussen (te beschrijven) object en (niet te beschrijven) subject.

Dit zelfde geldt voor de woorden 'hier' en 'nu'. In de beschrijving achteraf krijgen ze de betekenis van 'daar' en 'toen'. Wanneer een subject ('ik') de woorden 'hier' en 'nu' uitspreekt krijgen ze betekenis als unieke plaats- en tijdbepaling (cq. expressie van het 'hier en nu'-aspect) in de leefwereld.

Een IHN-situatie is niet een aanduiding voor een situatie die (qua beschrijving) verschilt van andere situaties. Het vestigt eerder de aandacht op het levend zijn van zo'n situatie, die op zichzelf achteraf beschreven en geïnterpreteerd kan worden in termen van begrippen en algemeenheden. Zodra de beschrijving plaats vindt verdwijnt het 'IHN'-karakter ervan. Het verschil zit hem in de tijdsfactor en de consequenties daarvan voor de manier van spreken in en over de leefwereld.

Wetenschapstaal en de waarheid

We zullen niet stilstaan bij de lange geschiedenis van de ontwikkeling, die geleid heeft tot het stand komen van de huidige algemeen geaccepteerde taal van de wetenschap.

Het is voldoende om vast te stellen dat de oorsprong van de wetenschap te vinden is in de behoefte van de mens om betrouwbare verwachtingen voor de toekomst te hebben. Die verwachtingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden, op grond waarvan regelmatigheden ontdekt kunnen worden, die ook in de toekomst te ervaren zijn.

Deze regelmatigheden worden overal ontdekt in de leefwereld: in de natuur en in het gedrag van dieren en mensen. Deze regelmatigheden kunnen geformuleerd worden in termen van natuurwetten of van regels en zijn als zodanig het resultaat van (natuur)wetenschappelijk onderzoek. Dit zijn geen regels of wetten, die moreel zijn en/of noodzakelijkerwijs gehoorzaamd moeten worden, maar die aangeven wat men kan verwachten in de toekomst. Ze spreken van waarschijnlijkheid en kunnen op grond van nieuwe ontdekkingen bijgesteld worden. Natuurwetten zijn abstracties, niet afhankelijk van een bepaalde tijd of plaats: zij behoren tot het betekenisgebied van de taal. De mens kan deze regelmatigheden gebruiken als basis voor wat hij wil of van plan is om te doen in de toekomst.

Het is een groot misverstand te denken, dat de natuurwetten zouden voorschrijven hoe alles is of zou moeten zijn. Ze vormen een verwachtingspatroon voor wat kan gebeuren in de toekomst en geven de mens daardoor houvast in de leefwereld, zodat hij niet bang hoeft te zijn voor onverwachte gebeurtenissen. Hoe meer hij te weten komt van de leefwereld, hoe meer hij er zeker van kan zijn, dat hij zijn plannen kan verwezenlijken. Het zijn echter geen bewijzen of garanties dat de gebeurtenissen noodzakelijkerwijs zo zouden moeten plaatsvinden.

De ontwikkeling van de wetenschap betekent niets anders dan het bouwen aan een structuur van verwachtingspatronen, als basis voor het handelen van de mens. Het zegt niets over wat hij behoort te doen, het betreft alleen zijn handelingsmogelijkheden.

Zoals we gezien hebben geeft de leefwereld reden voor een structuur van verwachtingspatronen, maar bestaat zij zelf uit concrete situaties en gebeurtenissen. Wat is nu de relatie tussen de bovengenoemde regelmatigheden (natuurwetten) en een specifieke situatie (gekenmerkt door tijd en plaats), die in taal wordt uitgedrukt in de relatie tussen betekenis en verwijzing?

Deze relatie is tweeledig:

De regelmatigheid wordt geverifieerd of bevestigd in een specifieke situatie. Bijvoorbeeld de verwachting van het feit, dat een bal die in de lucht geworpen wordt, ook weer terugvalt op de aarde, wordt bevestigd door het concreet uit te voeren. Die bevestiging is geen bewijs voor de toekomst, wel een versterking van de waarschijnlijkheid, dat dat bij hetzelfde experiment in de toekomst weer zal gebeuren.

In feite is een bepaalde gebeurtenis zelf niet in staat te verifiëren. De verificatie vindt plaats via de beschrijving van de gebeurtenis die telt als bevestiging. Voor die beschrijving wordt het woord 'feit' gebruikt. Daarmee wordt bedoeld een beschrijving van een (empirisch vastgestelde) stand van zaken in de leefwereld. 'Verificatie' is een term, die zijn betekenis krijgt via afspraken en regels, binnen een bepaald taalkader.

Er is sprake van twee processen met betrekking tot de ontwikkeling van de (betekenis)taal van de wetenschap: inductie en deductie.

Bij inductie gaat het om het zoeken naar regelmatigheden bij de verschillende feiten. Op basis hiervan worden voorlopige regels en wetten geformuleerd.

Bij deductie gaat het om het toepassen van de regels op concrete situaties. Het zal duidelijk zijn dat de conclusies alleen maar geformuleerd kunnen worden in termen van 'naar alle waarschijnlijkheid' en 'tot het tegendeel blijkt', en dat de conclusies alleen maar betekenis hebben voor het empirische taalkader ('taalspel') van de wetenschap.

Het gevaar bij deductie is dat de leefwereld geperst wordt in het hokje van de wetenschap. Zo van: gebeurtenissen kunnen alleen maar plaatsvinden volgens de bekende wetten en regels van het (wetenschaps)boekje.

Aan de andere kant kunnen gebeurtenissen die op een bepaald moment plaats vinden, vraagtekens oproepen en ervoor zorgen, dat degene die zich in die bepaalde situatie bevindt, probeert dat wat hij beleeft te interpreteren en te formuleren in termen van regelmatigheden of bekende begrippen. Zo kan hij zich bewust worden van wat hij van een zelfde situatie kan verwachten in de toekomst. Bij deductie gaat het om de gevonden antwoorden, bij inductie is ruimte voor vraagtekens, in de zin van 'op zoek naar de waarheid...'⁸

Bij vragen naar het bestaan van iets in de leefwereld is men er in de geschiedenis van de filosofie lange tijd van uitgegaan, dat de betekenis van woorden gelegen is in het verwijzen naar dingen in de leefwereld⁹. Daarbij wordt als uitgangspunt genomen: de stand van zaken in de leefwereld, empirisch vastgesteld. Op basis van zintuigelijke waarneming. Met als doel objectieve voor iedereen toegankelijke en controleerbare bevindingen. Het resultaat daarvan wordt dan geformuleerd in termen van algemene waarheden over de leefwereld. Het wordt de grondslag van de wetenschap en basis voor de kwalificatie van wetenschappelijkheid.

⁸ In de geschiedenis van de wetenschap is het woord 'God' vaak ingevuld, wanneer men geen verklaring kon vinden voor bepaalde feiten. Deze 'God of the gaps', niet te verwarren met de 'God' van de Bijbelse verhalen, heeft zijn betekenis binnen het taalkader van de wetenschap en heeft via voortschrijdende ontdekkingen steeds minder betekenis gekregen.

⁹ De zg. 'correspondentietheorie' gaat ervan uit, dat woorden enkel betekenis hebben wanneer ze overeenkomen met bepaalde standen van zaken in de wereld. In de moderne tijd verdedigd door de vertegenwoordigers van de 'Wiener Kreis', waaronder de jonge Wittgenstein in zijn *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922), vertaald door W.F. Hermans (Atheneum-Polak & van Genneep, Amsterdam 1998)

De vraag is alleen of je daarmee naar alles van de leefwereld kunt verwijzen. Hierbij worden we gewaarschuwd door het volgende verhaal van Eddington:

*'Een viswetenschapper doorkruist de zeeën, waarbij hij gebruik maakt van visnetten met mazen van 5 cm. Vissen die korter zijn dan 5 cm., zullen door de gaten zwemmen en worden niet gevangen. Wanneer hij zijn netten optrekt, vindt hij alleen maar vissen met een lengte van 5 cm. en meer. Dit zou hem kunnen verleiden tot de conclusie, dat de wereld geen vissen bevat beneden de 5 cm. Hij zou zelfs kunnen generaliseren en aankondigen: 'alle vissen zijn langer dan 5 cm. En totdat hij zo verstandig is, dat hij zijn eigen methodes van het vangen van vis onderzoekt, zou hij niet kunnen beseffen, dat deze methode en niet de vastgestelde wetenschappelijke feiten hebben geleid tot deze conclusie.'*¹⁰

Eddington gebruikt dit voorbeeld om de moeilijkheid aan te tonen van elke wetenschappelijke methode die gebruikt wordt om de waarheid aangaande de leefwereld te ontdekken. Het illustreert het feit, dat elk resultaat beïnvloed wordt door en afhankelijk is van de methode van onderzoek. In de conclusies, die men trekt zal altijd rekening gehouden moeten worden met de methode die gebruikt is, anders loopt men de kans over de werkelijkheid heen te kijken. Het blijven altijd conclusies binnen het raamwerk van de methode¹¹.

De toepassing van het verhaal van Eddington geldt niet alleen voor de bevindingen van de wetenschap, maar ook voor de woorden en begrippen van de taal zelf. Taal wordt gebruikt om te spreken over de leefwereld, maar wie is in staat te oordelen of alles van de leefwereld uitgedrukt kan worden in woorden? Wat onder woorden gebracht wordt, is afhankelijk van de beschikbare woorden- en begrippenschat. Het gevaar is aanwezig dat conclusies, die het resultaat zijn van een bepaalde wijze van spreken worden beschouwd als conclusies over bijvoorbeeld de leefwereld, of God. Conclusies zullen dus altijd in verband gebracht moeten worden met de methode van onderzoek en dus ook met het eventuele gebruikte begrippenarsenaal.

Hiermee komen we meteen al tot een betere ordening van de discussie over het al dan niet bestaan van God. De wetenschap maakt gebruik van empirische (i.e. zintuigelijke) methodiek om de bestaansvraag te beantwoorden. De conclusies kunnen dan ook alleen maar gesteld worden in termen van empirisch bestaan. Kortom, wanneer de wetenschap vaststelt, dat God op basis van empirisch onderzoek niet bestaat en dat alle godsbewijzen de toets van deze methode niet kunnen doorstaan, kan alleen maar geconcludeerd worden dat er, naar alle waarschijnlijkheid, geen (empirisch verifieerbare) God bestaat. Daarmee zou de prikkel uit de discussie weggenomen kunnen worden, aangezien dat ook de Bijbelse boodschap is¹². Daarmee wordt niets gezegd over het bestaan van God in een ander taalkader.

Het is duidelijk, dat de wetenschap per definitie meer geïnteresseerd zal zijn in algemene lijnen, die ze vanuit beschreven situaties zou kunnen trekken voor verwachtingspatronen voor de toekomst, dan in onherhaalbare persoonlijke ervaringen. Algemeenheden zijn altijd geldig (tot het tegendeel blijkt), het IHN-element van een situatie is heel kort toegankelijk, slechts voor degene die zich erin bevindt (moment van beleving). Daarom is de wetenschap erop gericht het IHN element, dat als beschrijving achteraf vaak

¹⁰ Vertaald uit: S. Toulmin, *The Philosophy of Science* (9e druk, London, Hutchinson, 1969), bl. 112; A. S. Eddington, *The Philosophy of Physical Science* (2e druk, Michigan, University Press, 1958), blz. 16.

¹¹ Een goed voorbeeld is het vaststellen van de aard van het licht. Gebruikt men het golfmodel, dan kan licht beschouwd worden als een elektromagnetische golfbeweging, gebruikt men het corpusculaire model, dan kan het licht beschouwd worden als een stroom energie deeltjes.

¹² Wat dat betreft brengt Klaas Hendrikse, *geloven in een God die niet bestaat* (Nieuw Amsterdam, uitgevers, 2007) geen nieuws.

betrekking heeft op een unieke persoonlijke situatie zoveel mogelijk te elimineren uit hun resultaten om zo objectief mogelijk te kunnen zijn.

Geloofstaal en de waarheid

Onder geloofstaal versta ik alle taal, die gebruikt wordt om te communiceren over begrippen, die hun betekenis krijgen vanuit een bepaalde geloofsovertuiging, als onderdeel van een levensbeschouwing. Voor het vervolg van ons verhaal richt ik mij vooral op het christelijk geloof, hoewel wat besproken wordt ook toepasbaar is op andere levensbeschouwingen. Met het christelijk geloof bedoel ik een min of meer samenhangend geheel van overtuigingen, al dan niet vastgelegd in dogma's, als richtsnoer voor het leven (cq. het gedrag) van gelovigen, op basis van de bijbelse verhalen¹³.

Kijkend naar de verschillende functies van de taal kunnen we stellen, dat ook hier het onderscheid tussen de verwijzingsfunctie en de betekenisfunctie van de taal van wezenlijk belang is. De betekenisfunctie wordt duidelijk in het formuleren van opvattingen, die dienen als spelregels voor het taalgebruik. In de bijbelse verhalen wordt gezocht naar regelmatigheden in de wijze waarop er over God en de waarheid gesproken wordt¹⁴. Bij de verhalen gaat het om verslagen (cq. interpretaties) van wat mensen aan godservaringen hebben meegemaakt en hoe ze ervaren hebben, dat God tot hen gesproken heeft. Ook hierbij kan men een onderscheid maken tussen inductie en deductie. Het eerste staat in het teken van 'zoeken', het tweede in het teken van 'vinden'. Ook hier zullen de resultaten van het onderzoek afhankelijk zijn van de methode, en zullen ze ook in die termen geformuleerd moeten worden: literair, historisch kritisch, narratief, dogmatisch, of fundamentalistisch. De geschiedenis van de theologie en de schriftuitleg laat zien, dat er sprake kan zijn van voortschrijdend inzicht of van verandering in methodiek. Ook hier is er het gevaar van de deductieve benadering in de vorm van dogma's (cq. leeruitspraken), die voorschrijven welke interpretatie geldt als waarheid. In die zin is de grens tussen inleg- en uitlegkunde heel dun.

Tot zover de betekenisfunctie van de geloofstaal. Een functie die los staat van 'plaats en tijd' en die de spelregels (kaders) verschaft voor het communiceren en begrijpen van de geloofsovertuigingen en voor het vaststellen van de waarheid binnen die specifieke geloofstaal.

De verwijzingsfunctie vindt op twee manieren plaats:

Allereerst is er sprake van verwijzing naar de bijbelse verhalen. Hierbij speelt zoals gezegd de methodiek een rol. Conclusies met betrekking tot het spreken over God en over de waarheid op grond van de bijbelse verhalen zullen dan ook geformuleerd moeten worden met verwijzing naar de methode van onderzoek.

Vervolgens is er ook sprake van verwijzing naar de leefwereld. Die verwijzing is gericht op de leefwereld in zijn geheel en op alle geconstateerde standen van zaken, inclusief het gedrag van mensen. Je zou kunnen zeggen: het gaat hierbij om de leefwereld als plaats waar mensen hun geloof leven en beleven.

Wat er in de geloofstaal gebeurt, is dat er vanuit de regels van de geloofstaal geformuleerd wordt hoe gelovigen aankijken tegen God, de wereld en hun eigen leven en welk gedrag daarbij gepast is.

Voorbeelden:

- Wij beschouwen de wereld als geschapen door God. Daarom zullen wij ons ook verantwoordelijk gedragen en Hem daarmee eer bewijzen.
- Wij beschouwen onze medemensen als broeders en zusters en zullen hen daarom ook liefhebben.

¹³ Ik gebruik hier liever de term 'bijbelse verhalen' dan de 'Bijbel', aangezien de Bijbel zelf onderwerp is van geloofsovertuiging en dogma. Een bijbelopvatting is ook een van de regels van het spel, of anders gezegd geeft een bepaald kader van een specifieke geloofstaal aan.

¹⁴ In die zin gebeurt er hier in principe hetzelfde als bij het zoeken naar regelmatigheden in de leefwereld door de wetenschap.

- Wij geloven in een leven na dit leven, waardoor uiteindelijk ook alles goed komt met ons leven.
- Wij beschouwen de doop als het begin van een nieuw leven. Ieder mens kan dus met een schone lei beginnen.
- Wij beschouwen het evangelie als redding voor de wereld. We zien het als een opdracht dat ieder het weet.
- Jezus is voor ons de weg, de waarheid en het leven. Wij zullen ons leven inrichten naar zijn woorden.
- Wij beschouwen Gods woord als waarheid voor ons leven. Daarom nemen we de Bijbel zo letterlijk mogelijk.
- De Bijbel is voor ons een neerslag van wat mensen ervaren hebben van God. De liefde is voor ons de rode draad om in ons leven en ook in de bijbelse verhalen te zoeken naar de waarheid.

Deze overtuigingen kunnen vastgelegd worden als afspraken en regels om zo over God, de mens en de wereld te spreken.

Het is duidelijk, dat geloofstaal zich onderscheidt van wetenschapstaal. Waar wetenschapstaal zijn betekenis krijgt in de beschrijving van de leefwereld met als doel te komen tot verwachtingspatronen voor de toekomst, zal de geloofstaal zich richten op de manier waarop mensen in het leven (cq. in de leefwereld) staan en welke levenshouding daarbij gepast is. In die zin is geloofstaal niet vrijblijvend bedoeld. Het heeft een subscriptief ('onderschrijvend') en vervolgens prescriptief ('voorschrijvend') karakter. In die zin is geloofstaal niet voor iedereen toegankelijk: het vraagt betrokkenheid ('involvement') en toewijding ('commitment').

Het is ook niet gericht op herhaling van experimenten en empirisch bewijs, maar op het perspectief met betrekking tot een persoonlijke ervaring en op de bevestiging ervan in het gedrag.

Beide talen zijn wat hun betekenis betreft op de een of andere manier gericht op bevestiging in de leefwereld en verwachtingen voor de toekomst. Je zou kunnen zeggen, dat wetenschapstaal zich bezig houdt met het vaststellen van de feiten, dus hoe de leefwereld er zintuiglijk uitziet en geloofstaal zich ermee bezig houdt hoe je tegen die feiten aan kunt kijken, ja zelfs aan zou moeten kijken.

Binnen de geloofstaal bevinden zich verschillende 'taalspelen', waarbij het van belang is te weten welke afspraken er in welke taal gemaakt zijn en welke regels er gelden. Er kunnen bijvoorbeeld bij verschillende kerkelijke stromingen andere regels gelden voor het spreken over 'euthanasie', 'wonderen', 'opstanding', 'laatste oordeel', 'wederkomst', enz. Soms is er sprake van een heel andere (metafysische) werkelijkheid.

De waarheidsclaim van de geloofstaal kent twee aspecten:

De vaak onjuiste claim met betrekking tot het verwijzingsaspect van de taal in de vorm van: 'God bestaat in de leefwereld', in termen van empirische bevestiging, met als variant, dat Hij niet rechtstreeks in de leefwereld bestaat maar Zijn daden wel.

Daarnaast is er de claim met betrekking tot de betekenisfunctie van de taal in termen van de waarheid van de (geloofs)leer, tegenover allerlei verkeerde opvattingen.

Over beide is wat te zeggen:

Het verwijzingsaspect is helaas vaak onderwerp van discussie tussen geloof en wetenschap, meestal in de taal van de wetenschap, die vaak het alleenrecht claimt voor wat betreft de betekenis van het woord 'bestaan' in de leefwereld, in de zin van empirisch verifieerbaar. Wij hebben aangetoond, dat hier sprake is van een categoriefout, waarbij verschillende soorten talen (i.e. 'descriptief' en 'prescriptief') met elkaar gelijk gesteld worden. Zowel voor de theologie als voor de wetenschap geldt, wat mij betreft: *'blijf in je eigen taal of vertaal op de juiste wijze!'* (zie daarvoor ook voetnoot 17)

Daarnaast is er binnen de betekenisfunctie de waarheidsclaim van de leer in de vorm van de juistheid van de regels en afspraken, op basis van argumenten uit de bijbelse verhalen.

In de kerkgeschiedenis zien we, dat de 'ware' geloofsleer vastgesteld wordt door een gezaghebbende vergadering binnen de kerk.

De basis van de geloofsleer wordt gevormd door ervaringen van de kerkgemeenschap en van individuen, voor zover ze bevestigd (cq. herkend) worden binnen die gemeenschap. Daarbij zal het waarheidsverhaal zowel een gemeenschaps-component hebben als een individuele component. Daarnaast is er ook sprake van het vaststellen van dogma's door de kerk als verdediging in de strijd met kettters, afvalligen of ongelovigen. Het zal duidelijk zijn, dat die dogma's niet zozeer verwijzen naar de leefwereld als wel naar argumenten in de 'taalstrijd'.

Mensen worden opgeroepen om zich te verbinden aan het geloof, dat op deze manier verwoord en vastgelegd is, om de regels te onderschrijven en daarmee voor waar aan te nemen als leidraad voor hun leven, met een beroep op gezag en gehoorzaamheid. Ook voor de waarheid en waarde van deze regels geldt, dat ze bevestiging nodig hebben in concrete situaties in het leven. Voor die bevestiging zijn IHN momenten van wezenlijk belang. Al was het maar om tegenwicht te bieden tegen het beroep op het gezag van de kerk. IHN-momenten zijn, zoals we gezien hebben, niet grijpbaar met wat voor theologisch of dogmatisch 'visnet' ook.

Persoonlijk leven en de waarheid

Het is duidelijk, dat de relatie tussen de mens en een bepaalde situatie waarin hij zich bevindt en die deel is van de leefwereld, heel wezenlijk is. De één zal namelijk veel zien en ervaren in een bepaalde situatie, terwijl de ander in dezelfde situatie niets schijnt te zien of te ervaren. Dit hangt niet alleen af van zijn 'visnet', maar ook van de manier waarop hij betrokken wenst te worden in een situatie. Hij kan zijn ogen en oren sluiten, of ophouden met denken, of gewoon maar oppervlakkig leven zonder zichzelf vragen te stellen. Wat er zich afspeelt bij de mens en de situatie in de leefwereld waarin hij zich bevindt, kortom wat hij er aan beleeft, hangt af van zijn openheid tot de situatie of tot de leefwereld in zijn geheel. Wanneer iemand zich opent zal er wat met hem gebeuren, of hij wil of niet. Het al dan niet geraakt worden door de situatie hangt niet alleen af van zijn wil maar van het impressieve karakter van wat er op dat moment gebeurt. De mens is actief met betrekking tot zijn middelen (bijv. ogen sluiten of open doen) en min of meer passief met betrekking tot wat er vervolgens met hem gebeurt. Je kunt het vergelijken met het instellen van een fotocamera. Je hebt invloed op het openen van de lens maar daarna niet op de opname zelf¹⁵.

Voorbeeld van een voortschrijdende ervaring

Ik kijk naar iets. Ik zie een dier
Ik kijk naar het dier: ik zie een kat
Ik kijk naar de kat: Ik zie 'Mickey'

Ik kijk naar een bijbelverhaal. Ik zie het verhaal van Jezus
Ik kijk naar Jezus. Ik zie de zoon van God
Ik kijk naar Jezus aan het Kruis. Ik zie mezelf

Er is sprake van betekenis en verwijzing. Eerst verwijzing ('kijken naar'), vervolgens betekenis ('interpretatie'). Zo kan een relatie tussen 'ik' en het algemene worden tot de persoonlijke relatie tussen 'ik' en een bepaald onvervangbare situatie of persoon in de leefwereld. Het is een heel beknopte beschrijving van het proces van bewustwording. Om een verschil aan te brengen tussen algemene neutrale of oppervlakkige ervaringen en een persoonlijke ervaring, wil ik persoonlijke situaties omschrijven als een situatie, waarin iemand zich bewust is van de specifieke onvervangbare kenmerken van de situatie. In feite kan elke situatie persoonlijk worden op het moment, dat iemand zich ervan bewust wordt.

¹⁵ Op zich zou je deze vergelijking moeten nuanceren: het openstaan van een mens voor wat er op een bepaald moment 'aan hem' gebeurt, heeft natuurlijk betrekking op alles (gedachten, gevoelens) wat er van hem bewust of onbewust meedoet in de verdere interpretatie van het gebeuren.

Kenmerkend voor een persoonlijke situatie is de betrokkenheid van de persoon, die zich erin bevindt. Deze betrokkenheid wordt zichtbaar in de manier waarop hij interpreteert, spreekt en handelt.

De waarheidsclaim in het gewone leven vindt in het algemeen plaats in de omgangstaal ('ordinary language') en kent verschillende aspecten:

De waarheidsclaim op basis van zintuiglijke waarneming. Deze claim is de rode draad in het vaststellen van de waarheid via de verwijzingsfunctie van de taal. Daarbij zal het voor een goede communicatie belangrijk zijn om je te realiseren, dat het hierbij altijd gaat om een zintuiglijk vastgestelde waarheid. Dat laat ruimte over voor een gesprek over waarheid in een ander kader. Bijvoorbeeld de waarheid, zoals je die kunt ervaren in een persoonlijke ervaring. We kennen de term 'Aha-Erlebnis'. Hierbij wordt verwezen naar de herkenning in bekende termen, van iets waarvan je je op dat moment niet van bewust was. Dit is een voorbeeld van een persoonlijke ervaring, waarbij tegelijk aandacht is voor het 'IHN'-aspect van de leefwereld.

Daarnaast is sprake van een waarheidsclaim van persoonlijke ervaringen, die als zodanig niet toegankelijk (c.q. niet te herhalen) zijn voor anderen. Hierbij speelt de persoonlijke levenshouding en levensbeschouwing ten opzichte van de leefwereld, de dagelijks unieke gebeurtenissen en daarnaast de beschikbare duidingen een grote rol. Daarbij past de volgende kanttekening: de behoefte van de mens aan houvast en geborgenheid kan sturend werken op de ervaring van bevestiging van verhalen over en gebeurtenissen in de leefwereld. In het dagelijkse leven vertaalt zich dat in de neiging om de (betekenis van) gebeurtenissen te beïnvloeden (cq. bij te sturen) in de richting van eigen belang¹⁶. Om die reden is het goed vast te stellen, dat er niet alleen sprake is van bevestiging in het dagelijkse leven maar ook binnen de geloofsgemeenschap en de bijbelse verhalen.

Persoonlijke ervaringen die haaks staan op de leer, kunnen zorgen voor scheuringen in de kerk. De nieuwe stroming die dan ontstaat, vindt vaak haar kracht in het beroep dat gedaan wordt op het gevoel en de beleving. Ook dan kan er echter sprake zijn van manipulatie met geloofsovertuigingen door ze bindend te koppelen aan persoonlijke ervaringen. Dogma's kunnen dan van bovenaf in het geloofskader opgelegd worden: *'Als je dit beleeft, moet je dat wel geloven...'* Dan kan het zijn, dat de overtuigingen die de basis vormen van de geloofstaal, soms ver van de persoonlijke ervaringen af staan. In dat geval wordt er dan al gauw gesproken over de tegenstelling tussen ideaal en werkelijkheid, en soms tussen waarheid en leugen. Zo wordt weer kloppend gemaakt, dat er geen bevestiging plaats vindt in de leefwereld door middel van persoonlijke ervaringen. Op die manier kun je elke leer kloppend (= 'waar') maken, onafhankelijk van wat er ook maar in het leven gebeurt: *'de mens is zondig, ontvangt genade en zal opnieuw weer zonde bedrijven...'*, of als iets anders loopt dan je in het geloof verwacht had: *'God zal er wel een bedoeling mee gehad hebben...'*. Let wel, dit zijn verklaringen op het betekenisvlak, losgemaakt van een specifieke plaats of tijd. Bevestiging van een overtuiging vindt dan niet plaats in een persoonlijke ervaring, maar in het kloppend krijgen (cq. logisch waar maken) van een verhaal. De ervaringen in de leefwereld worden dan op deductieve wijze ondergeschikt gemaakt aan de overtuigingen en de leer. Datzelfde gevaar hebben we ook bij de wetenschap vastgesteld. Op deze manier kan de waarheid in het persoonlijk leven in het nauw gebracht worden door interpretatie van derden. Met als gevolg, dat ervaringen en gevoelens platgepraat worden of in een bepaald kader geplaatst worden.

Het zal duidelijk zijn, dat juist in de omgangstaal communicatiestoringen plaatsvinden als het gaat om het gesprek over de waarheid. Veel woorden, die hun betekenis krijgen binnen een bepaalde taal, in dit geval voornamelijk geloofstaal, worden dagelijks gebruikt als was het taal voor iedereen. Met als dominante taal die van de zintuigen.

¹⁶ Je zou dan kunnen zeggen: 'God wordt voor ons karretje gespannen', met als gevolg dat mooie dingen gezien worden als bevestiging, en slechte dingen als ontkenning van Zijn bestaan (cq. van de waarheid)

In de praktijk zien we dat voor een goede communicatie mensen uitgenodigd moeten worden om elkaars taal te leren kennen via de route die men gegaan is in het leven, waarbij de kenmerken van de eigen taal duidelijk worden aangegeven, met name bij het onderscheid tussen wetenschapstaal en levensbeschouwelijke taal. Dat geeft de mogelijkheid tot het gesprek over persoonlijke ervaringen, waarbij het 'IHN'-aspect een grote rol speelt. Ogen worden geopend in situaties van 'ik, hier en nu'. Herkenning heeft kans als de ander ook in zo'n situatie kan 'stappen' met zijn eigen verhaal.

Conclusies

De taalanalytische benadering met betrekking tot het zoeken naar de betekenis van de waarheid in de wetenschap, de geloofsleer en in het leven heeft ons de volgende bevindingen opgeleverd:

- Het onderscheid tussen de verwijzings- en betekenis-functie van de taal helpt om de waarheidsclaim van de wetenschap te relativiseren. De gebruikelijke correspondentietheorie is slechts van toepassing op de empirisch verifieerbare stand van zaken in de leefwereld en zegt niets over de betekenis van 'God' in een ander taalkader.
- Voor de betekenis van woorden en begrippen is een taalkader nodig, waarin bepaalde afspreken en regels gelden voor het gebruik van die woorden. Het onderscheid tussen wetenschapstaal en geloofstaal betreft zowel de regels voor gebruik, als wel de verwijzingsfunctie van de taal. Wetenschap verwijst naar de stand van zaken in de leefwereld om die te beschrijven ten behoeve van verwachtingspatronen voor de toekomst. Geloofstaal verwijst naar persoonlijke unieke ervaringen op basis van bijbelse verhalen, op grond waarvan een gepaste levenshouding en gedrag voorgeschreven wordt. Geloofstaal is niet vrijblijvend, maar verwacht persoonlijke betrokkenheid en inzet.
- De 'waarheid' in de leer is te vinden in het vastleggen van overtuigingen in termen van dogma's (i.e. regels en afspraken) die uitdrukken op welke manier over God gesproken kan (cq behoort te) worden.
- De discussie tussen theologie en wetenschap in de vorm van een niets/wellesspelletje over het bestaan van God bevat dezelfde (taal)categoriefout als: 'die deur is de toegang tot het huis, nee hoor, die deur is van hout!'¹⁷
- Wat betreft de discussie over het bestaan van God, kunnen we nu het volgende zeggen: empirisch gezien bestaat God niet. Dat is niets nieuws en vinden we ook in de bijbelse verhalen. Dat wil niet zeggen, dat daarmee alles gezegd is over het 'bestaan' van God. In het levensbeschouwelijk kader kan over God gesproken worden op basis van de bijbelse verhalen. Bij de vraag naar bevestiging ervan in de leefwereld komen we terecht bij persoonlijke ervaringen, waarbij het 'IHN'-moment een grote rol speelt. Daarmee zou je kunnen zeggen, dat de waarheid van het bestaan van God in de leefwereld alleen maar bevestigd kan worden in een 'ik, hier en nu'-persoonlijke ervaring. In die ervaring zit dan een overstijgend element, dat niet meteen vastgesteld kan worden in bekende begrippen en woorden. Dat gebeurt pas achteraf en dan gebeurt het in termen van een ontmoetingservaring met God, en krijgen gebeurtenissen een persoonlijke betekenis¹⁸.
- God is niet te vatten in menselijke begrippen, slechts te benoemen (als de 'gans Andere') via persoonlijke ervaringen. In een 'hier en nu'-situatie: een ervaring van iets

¹⁷ Dat geldt ook voor het boek *God Bewijzen* van S. Paas en R. Peels (Amsterdam, Balans, 2013). De argumentatie voor het bestaan van God vindt plaats binnen het taalveld van de wetenschap, terwijl als uitgangspunt wordt genomen de redelijkheid van het bestaan van God. Deze argumentatie kan per definitie nooit uitkomen op het bewijs van de God van de bijbelse verhalen.

¹⁸ Je zou het 'de stem in het gebeuren' kunnen noemen, naar het gelijknamige boek van Nico Bouhuys en Karel Deurloo (Paperback, Utrecht, Ten Have, 1974)

overstijgends, niet vast te leggen in een taalkader¹⁹, slechts expressief te uiten op het moment zelf.

- Daarmee geven we wel een bijzondere betekenis aan het IHN-aspect van de leefwereld, maar hoeft er ook niet verwezen te worden naar iets geheimzinnigs, mysterieus of een metafysische werkelijkheid. Het betreft een uniek persoonlijk aspect binnen de leefwereld, waarover op deze manier wel gesproken kan worden in de gewone, voor iedereen toegankelijke, omgangstaal²⁰.
- Voor de waarheid van de Geloofsleer zijn bevestigende ervaringen in de leefwereld belangrijker dan overtuigende argumenten binnen het taalspel. Daarbij betreft het niet een zintuiglijk verhaal, ook niet een verzonnen verhaal. Wel een geïnterpreteerd verhaal op basis van concrete ervaringen, die overstijgend zijn en dat wordt uitgedrukt met het woord 'God'²¹. Een verhaal, dat herkend en bevestigd wordt via de bijbelse verhalen en de geloofsleer.
- In principe geldt dit verhaal voor elke godsdienst. Daarmee is de waarheidsclaim altijd een persoonlijke en intersubjectieve zaak, met verwijzing naar persoonlijke ervaringen en naar de regels van het betreffende taalspel.
- Tot slot kom ik terug op het voorbeeld waarmee ik begon: de strijd om de waarheid. De aandacht voor de zintuiglijk vast te stellen waarheid, zowel vanuit de wetenschap als vanuit het geloofsdnken, zorgt ervoor dat er veel kerkverlaters zijn. Dan blijft er voor de kerk vaak slechts het beroep op autoriteit en de angst voor straf. De waarheid van geloven is echter alleen te vinden in overstijgende ervaringen, waarin iemand persoonlijk aangesproken wordt in het 'hier' en 'nu', als ontmoetingservaring ('ik' en 'jij')

Tot slot moeten we vaststellen, dat de strijd om de waarheid ook tussen en binnen de verschillende godsdiensten nog lang niet gestreden is en vaak in het teken staat van macht en geweld (cq fundamentalisme) zonder enige relatie met een concrete (gods)ervaring. Het zou helpen, als er oog is voor de verschillende functies van de taal en de wijze waarop er behoefte is aan communicatie die gericht is op begrip en niet op het eigen gelijk of de macht.

¹⁹ Naar mijn overtuiging is dat ook het geval met het Hebreeuwse 'JHWH' als aanduiding voor God, die niet in taal vast te leggen is. Het verwijst naar het IHN-aspect van de ervaring in de leefwereld, die geïnterpreteerd wordt als ontmoeting met de Eeuwige.

²⁰ Je zou het kunnen benoemen als een alles overstijgende ervaring, waarbij al het denken en spreken even wegvalt.

²¹ Zo is het te begrijpen, dat zo'n ervaring vaak beschreven wordt als een persoonlijke ontmoeting. Zie ook E. Brunner, *Wahrheit als Begegnung* (2^e Auflage, Zurich, Zwingli Verlag, 1963)